Din. 15-

PETAR PETROVIĆ

MRAK

DRAMA U TRI ČINA

Knjižara, antikvarijat, posudbena biblioteka
J. SOKOL, ZAGREB, Marovska ul. 21.

ZAGREB
NAKLADOM KNJIŽARE MIRKA BREYERA
1917.

21964

Kiekoslav Mutak
Zagreb, 1925.

164

Knjižara, antikvarijat, posudbena biblioteka
J. SOKOL, ZAGREB, Marovska ul. 21.

PETAR PETROVIĆ

MRAK

DRAMA U TRI ČINA

ZAGREB.
NAKLADOM KNJIŽARE MIRKA BREYERA.
1917.

Knjižara, antikvarijat, posudbena biblioteka
J. SOKOL, ZAGREB, Marovska ul. 21.

Tiskom Hrv. štamparskog zavoda d. d. u Zagrebu.

OSOBE:

ILIJA VUJIN, omalen, no čvrsto gradjen. Žućkast. Nervozan je i pun strastnih osjećaja. — Iako je bojažljiv, — za svoje uživanje meće sve na kocku. Nepromišljen je i zao.

JEKICA, njegova kći iz prvog braka, — djevojče dobro, pametno s mnogo duše, — slabo gradjena, vitka upalijeh prsa, — no dopadna silno. Tugom se zanosi, — i zbilja je zbilja života o nju nešto prerano udarilo.

MARTA VUJIN prije udata STANIĆ, njegova druga žena. Iako je u godinama, no dobro je sačuvana, pa se još s nje naziru tragovi nekdašnje ljepote. Da se drži, bila bi zgodna. No bol je tuče, — i od tih patnja kao da izgleda starija. Dobra je, duševna, s mnogo srca i ponosa. No i tuga je lako oblada.

VASILJ STANIĆ, njezin sin iz prvog braka. Jak, silan kao gromada i dobar do beskraja.

RADA STANIĆ, njegova žena, lijepa do bezmjerja, zavodljiva, predivno gradjena i zla. Kud ide sije grijeh i ostavlja za sobom klice samoubijstva. Jednim pogledom i kretnjom ubija, jednim pogledom i kretnjom vaskršava. Ide i kreće se lagano, — strašno, — kao pantera...

VOJNIK.

I. ČIN.

Mjesto: *Soba, u kući Stanića.*

Soba. Namještaj obični — seljački. Dan.

PRIZOR.

Maja, Jekica. — Kasnije Ilija.

MAJA: *(Pomalo je uzrujana i kao užurbana. Radi i ne radi. Pokadkad pogledava na zatvoren prozorčić).*

JEKICA (*u mučnom al' slatkom očekivanju):* A ovi su još sinoć došli, taman s noći!... Cijelo se selo skupilo!... Kao na čudo!... Rajku odbilo lijevu ruku!... Da ste vidili strinu, majo!... Još s raskršća se čuo njezin lelek!...

MAJA: I ništa ne mogoše reći o našem Vasilju!.. Ni vidjeli ga nijesu!.. A eto skupa su i otišli, skupa su se, vele, i borili, — i onda jedan drugom iščezli s vida!.. Da mi je barem znati kakva je rana! . Biće, teška je!..

JEKICA: Neće biti!.. Pisao bi on!..

MAJA: Mä, eto nadam se!.. I u pismu veli: „Ranjen sam, al' ne jako, — i ne brinite se!“ .. „I doći ću,“ — veli — „srijedu il' četvrtak, — da vas izljubim!“ — A eto danas je već petak, a njega nema!..

JEKICA: Eto njega, majo, samo što nije!..

MAJA: I u veliku me brigu to njegovo pismo baca!.. Sve mislim nà gore!.. Mislim, tješi me!.. Da me ne rastuži!.. Pa neće da mi oda i kaže, pravu istinu!..

JEKICA: Pa, kome bi ako ne vama!..

MAJA: Poznam ja njegovo srce!.. Pa i taj tudji rukopis u pismu!.. Nije to njegova ruka pisala, znam ja!.. Drugi je to pisao!.. I od tog mi se neka čudna strepnja oko srca lijepi!.. Da nije obogaljen, — nesretnoj meni!..

PRIZOR.

Predjašnji i Ilija.

ILIJA *(u tom razgovoru ulazi mrk, tmuran i kao zabrinut, bez riječi prolazi, sjeda na stolicu kraj prozorčića i nepomično zuri van).*

JEKICA *(sklanja se pred njim više prezirno — nego bojažljivo).*

MAJA *(i ne gledajući ga):* A, eto, neznam!.. Sve može biti!.. I smućena sam već!.. Sve, tako, smišljam i premišljam, snatrim!.. Kao u snu!.. I vidim ga tako bez ruke!.. Bez ruku, — obadviju!.. Sad opet kao na štakama ide!.. I sve tako!.. A srce ovo jadno sve podrhtava, — premire!..

JEKICA: To je od čekanja!.. I meni je tako, pogotovo danas!.. I eto ga!.. Kao da ga vidim, kako će nà prag, na vrata!.. Onako snažan, mlad, jak!.. Čini mi se, kao da vam je već u zagrljaju!.. Eto slutnja, šta li!..

MAJA: Bože daj!.. Nadam se i iščekujem!.. Tako sam onog mladjeg iščekivala da mi se vrati!.. Iz jutra ù noć, iz noći ù zoru!.. Al' eto ne dodje, ne vrati se nikad više majci svojoj!..

JEKICA *(sažalno):* A Vasilj zna, — da je Mladen poginuo?..

MAJA: Javila sam mu, čim su mi rekli!.. Morala sam!.. Kao da mi je bilo preteško to samoj podnositi!.. *(nakon male stanke):* A i slutila

sam!.. Kud sam išla uzdisala sam, proplakivala!.. Suze, kao da su se navikle, tekle su same!.. Žalost mi je izgrizala srce nekako teško, — polako!.. I jednog dana pozvaše me nà općinu!.. Rekoše mi!.. Taman u suton!.. Zvonilo je na večernje!.. Onda su još bila zvona nà crkvi!... A, — ona noć!... *(na čas klone).*

JEKICA: Nemojte majo!.. Sad vam eto Vasilj dolazi u zamjenu!.. Biće sve dobro!.. A njega, eto!.. I spremiti se valja!..

MAJA: I ono jela treba prigledati!.. Ogladniće na putu!..

JEKICA: Idem ja!.. *(odlazi).*

PRIZOR.

Bez Jekice.

MAJA *(provirne još jednom na prozorčić, makne se, — i onda podje van).*

ILIJA *(tvrdo, mrko):* Stani!..

MAJA *(zastane i gleda ga mrko, netrepimice i s ponosom).*

ILIJA *(podje k njoj):* Htio sam ti reći i treba da znaš, da se ovdje, — čini se — prelama sve!... Kako će se svršiti i kuda će sve poći — teško je kazati!...

MAJA *(gleda ga svejednako).*

ILIJA *(k. g.):* Tek, na tebi je da izbereš put!...

MAJA *(svejednako ga gleda).*

ILIJA: Vidila si sve, i znaš sve!.. Ono što je nadošlo — došlo je!.. Sad možda jače, — nego ikad!.. Znam to!.. Povratka nema!.. Ni popravka!.. Kao da ide niz obronak!..

MAJA *(još uvijek ga gleda).*

ILIJA: I ja skupa s tim!.. Bez snage i otimanja!..

PRIZOR.

Predjašnji i Jekica.

JEKICA *(ulazi lagano i sklanja se).*

ILIJA *(odmah nastavlja i ne opažajući je)*: Prevrnulo se i preokrenulo nenadano i odjedanput!.. Kao da je nešto prepuklo u meni!.. I pošlo je!.. Komad mog zlog zanosa zavitlao je samnom i ponio me!.. Omamio!.. Tko li je kriv?..

MAJA *(samoprijegorom i ponosom):* Ne pitam i ne brinem se!.. Pogotovo sad, a i dugo već!..

ILIJA: Ne bi ni pomoglo!..

MAJA: Poodavno sam ja preko toga prešla!.. Preko tvog ludovanja i opačina vaših!.. I prezrela sve!.. Duša je moja zašutila múkom na sve to!.. Drugi su u njoj jadi kljucali!.. Jači, teži!.. I šta će još doći!..

ILIJA: Nedaj, da dodje!..

MAJA: Za me je i prošlo!.. Al' za nj će istom doći!.. Kad čuje sve i vidi!..

ILIJA: I reći ćeš mu?..

MAJA *(odlučno)*: Reći ću mu!..

ILIJA *(užasnuto i kao strepeći):* Sve?..

MAJA *(k. g.)*: Sve!.. Neka zna kakav mu je doček očuh spremio!..

ILIJA: Klone li pod tim?.. Posrne li?..

MAJA *(k. g.):* Podnijeće!...

ILIJA: Sin ti je!.. Majka si mu!.. Sačuvaj ga od tog!..

MAJA *(gorko)*: Sačuvao si ga ti!..

ILIJA *(sve jačom željom, da je odvrati od tog)*: Ubićeš ga!..

MAJA: Prestaće trpjeti!..

ILIJA: Ubiće te očaj za njim!.

MAJA: Do sad sam izdržala!..

ILIJA: Izdrži i od sad!.. Njega radi!..

MAJA: Nije od potrebe!..

ILIJA: Dušu, možda, o koncu nosi!..

MAJA: I donijeće je ovamo!..

ILIJA: Uskòrićeš mu smrt!..

MAJA *(kao da se otkinulo od nje):* Svejedno je!..

ILIJA *(kad vidi, da mu je sve uzalud, naglo):* Duše nemaš!..

MAJA *(izvila se još naglije):* A ti?..

ILIJA *(k. g.)*: Požalićeš!..

MAJA *(k. g.):* I ti!..

ILIJA *(još naglije)*: Obnevidila si!.. Obèzumila!.. *(sve naglije):* I u svom bezumlju još hoćeš, da natrpaš na nj jad bez nužde i bez svoje koristi!..

MAJA: *(savladavajući se i boreći se).*

JEKICA: *(sva užasnuta).*

ILIJA *(sve naglije nastavlja)*: Hoćeš, da ga rastruješ i dušu mu ogorčiš na prvom koraku!..

MAJA: *(sve više boreći se i kao da traži riječi).*

PRIZOR.

Prijašnji i Rada.

RADA: *(Kod riječi „— — i dušu mu ogorčiš . . .“ ulazi ona, i kao da je donijela sa sobom neki novi, čudni, opojni zadah).*

ILIJA *(skoro s vikom, pokazujući na Maju, — Radi)*: I evo je!.. Evo je!.. Pogledaj je!.. Blagosiva veliki čas, koji će joj sina u zagrljaj turnuti, — a sama će ga na prvom susretu bez

srca i duše nakapati otrovom, — od koga će crknuti!..

MAJA *(s krikom, nasrne k njemu)*: Gnjusu!!..

JEKICA *(za njom)*: Majo!..

ILIJA *(snažno)*: Ne viči na me!..

MAJA *(kao i gore — silno i s mržnjom)*: Gnjusu!!.. Još jedanput!.. I po sto puta, gnjusu!!.. I to ti je vrâća!.. To ti je jeka na tvoju ružnu, gnjusnu povredu duše moje! .. *(kao u besvjesnom zanosu)*: Ah!.. Dijete moje!.. Sin moj!.. Sreća njegova, — život njegov i moj život o jednom koncu vise!.. *(prezirno i silno)*: Gdje ti je prije bila žalba i smilovanje za nj?.. Onda, — onda, kad sam te u času očaja i tuge za njim molila da se osvijestiš?!.. Kad sam te u času strepnje za njegovu sreću, mir, i za pòšteni, dobri glas naš i kuće naše zaklinjala, da se trgneš?!.. Sad?.. Sad ga žališ?.. Sad se brineš kukavički i jadno za njegov život, — kad si ga podgrizao ù korijen, kad si tvojim prljavim životom raskopao temelj kuće ove jadne, — i s ovom tu *(pokazuje na Radu)* razgradio sreću mog djeteta, — sreću moju!..

RADA *(ponosno i tvrdo)*: „Ovu tu" — pustite na miru!.. I samo mimo mene!.. Što dalje!..

ILIJA *(s prijetnjom)*: A ja ti velim, — pazi se!.. Dobro saberi umlje!.. Bukne li, — nek čuva svak sebe!.. Al' nju — *(pokazuje na Radu)* — nju ću čuvati ja!..

RADA: *(nasmije se kratko, visoko, s mnogo ruga i prezira)*.

ILIJA: I takne li je prstom!..

RADA *(naglo prama njemu uvrijedjena)*: Prestani!.. *(prezirno)*: Ti?!.. Ti ćeš mene čuvati?!.. Od šta i od koga?.. I koga se ja bojim i za što?.. U mojoj svijesti toga nema!.. Svak svojim putem!..

MAJA *(sažalno i prezirno)*: Lijepi puti!.

RADA *(ponosno, cinički sa smiješkom)*: Moji su!.. I nek me nitko po njima ne prati!.. Nikoga i ne trebam!.. Moj drum je uzak!.. Taman za me!.. Tko sa mnom podje, — za mnom će ići!.. I to ne svak!.. *(poraznim smiješkom)*: I tako, može mi biti!..

MAJA *(mrko)*: Smiješak ti je nešto kratak!.. Kao da ti umire na usnama!..

RADA *(ružno, — pretvarajući se)*: Biće s ugodne strepnje što vam sin dolazi!.. I s duge želje za njim!.. S neprèbolne čežnje za njegovim zagrljajem!.. S duga i pusta nevidjenja — šta li!?.. Pa srce premire s blize slutnje topla maženja!.. Je li?.. *(razsmije se)*.

JEKICA *(žestoko)*: Sram te bilo!..

RADA: *(uspravi se, izvije gordo i gleda je)*.

ILIJA *(kao s gromom Jekici)*: Štene!..

MAJA *(žestoko Radi)*: I ja velim, — sram te bilo!..

RADA *(cinički, vrijedjajući sa ružnim smiješkom)*: A ja velim, ne ljutite se!.. Stišajte krv!.. *(pokazuje na Iliju)*: Eno vam ga!.. Eno vam ga!.. Uzmite ga!..

ILIJA *(povredjeno)*: Rado!..

RADA *(nastavljajući u istom tonu)*: Meni ga ne treba!.. Znam ja, — šta vas boli!..

MAJA *(s krikom)*: Bestidnice!..

RADA: *(prasne u kratak, ružan smijeh)*.

JEKICA *(užasnuto)*: Majo!..

ILIJA *(silno)*: Dosta!!.. *(Maji)*: A ti!.. Da nema pravde i da se svrši sve, — ne oteži!.. Ne prezaj!.. Čim iza duga nevidjenja stupi na prag, a ti ga sretni kao s gromom: „— Očuh ti je zaveo ženu!"..

RADA (*sva se izvila, izstupila, — silno i odlučno, kao da kida iz sebe*): Tko je zaveo?.. I koga?.. I čiju ženu?.. Jesi l' ti to taj?.. I ja?..

JEKICA (*sa strepnjom*): Majo!..

ILIJA (*više brižno, — al' uzrujano*): Ne upaljuj se!..

RADA (*kao gore*): Ti zaveo mene?.. Mene?.. Savijala sam te, kao brezovu šibu!.. Oko prsta te omatala!..

ILIJA (*s malom prijetnjom i kao čudjenjem*): Rado!..

RADA (*sve silnije*): Puzao si preda mnom!.. Obuću si mi lizao!..

ILIJA (*sve snažnije*): Ne luduj!..

RADA (*još silnije*): I što sam htjela radio si!.. I što hoću učinićeš!.. Krašćeš!.. Ubićeš!.. I sebe, — ako ti to rečem!.. Zapovjedim!.. I onda, — i sad!..

JEKICA (*k. g.*): Hajdmo, majo!..

ILIJA (*naglo s vikom*): I kaži!.. Reci!.. Izbaci iz sebe sve!.. Tajiti i onako nema šta!.. Sve je na vidjelu!.. Pa neka!.. Razòtkri se, — razotkri se sva!.. Bez prêza i stida!.. Bez okolišanja i srama!.. Pred njima i pred svima!.. Reci joj sve, — (*upire u maju*) — da ima šta u sretanje pred sina prosuti!..

MAJA: Uh, — stide!..

JEKICA (*kao da se boji za maju i kao da je žali*): Ne slušajte, majo, to!.. Hajdmo!..

RADA (*rugajući mu se sa poraznim smiješkom*): Je li?.. Dogorilo ti je do nokátâ!.. Dolazi čas!.. Ti strepiš!..

ILIJA (*naglo*): Nemam rad'šta!..

RADA (*k. g.*): Ti se bojiš!..

ILIJA (*lažno al' silno*): Ja se ne bojim!..

MAJA (*još silnije*): Lažeš!.. Ti se bojiš!..

JEKICA (*naglo*): Majo!..

MAJA (*k. g.*): Došao je strah — kao i čas, koji ù sebi nosi naknadu za pretrpljene patnje naše, — bol našu!.. Došla je odmazda!.. I treba!.. Treba jednom, da se dignu ove magle s nas!.. Ova gadna, prljava tmûša!..

RADA (*ružno*): Prijetnja!.. Ph!..

JEKICA (*moleći nestrpljivo, kao bojeći se*): Hajdmo majo!..

ILIJA (*lažući sam sebi*): I puste želje!..

MAJA (*svečano*): Ispunjene!.. I znaj!.. (*Radi*): I ti tamo! Znajte!.. I nije daleko!.. I srušiće se savita, grješna gnijezda pod ovim krovom!.. Vjetar će ih raznijeti vlat po vlat!.. Hoće!.. (*podje van, dodje do vrata*).

ILIJA (*kao da sluti stravu, mrko, zloslutno sagnute glave gleda netrepimice za njom*).

RADA (*uzvila se sva, — na licu joj tih, podrugljiv smiješak i odvažnost*).

MAJA (*kod vrata se ustavi, — okrene se proročanski*): Tako mi boga, hoće!.. (*odlazi s Jekicom*).

ILIJA (*muklo za njom*): Otidi!..

PRIZOR.

Rada i Ilija.

RADA (*još jedan čas stoji onako gorda, ponosna sa smiješkom na usnama, a onda se makne, i kao da je nešto odlučila, podje prama vratima*).

ILIJA (*koji je pratio svaki njezin kret, stvorio se odjednom pred njom*).

RADA (*tvrdo*): Šta bi?..

ILIJA (*gledajući je uporno, mučenički*): Gdje si bila noćas!..

RADA (*još tvrdje*): Pitam te, šta bi? . .

ILIJA (*nešto višim glasom*): Pitam te, gdje si bila noćas? . .

RADA (*gleda ga, a onda odlučno s ponosom*): Jedanput za svagda! . . Ne presijecaj mi pute! . . Tamni su! . . Možeš na njima zapeti o što, — i skrhati vrat! . .

ILIJA (*naglo*): Ti si opet kod njega bila! . .

RADA (*žestoko*): Kod koga? . .

ILIJA (*k. g.*): Kod Stojadina Perićevog! . . Vidio sam te! . .

RADA (*silnim, snažnim glasom stojeći sva izvijena pred njim*): Pa onda? . .

ILIJA (*klone u čas pred njezinom pojavom, glasom, ljepotom ovim*): Pa onda — ništa! . . (*naglo, — no više zaklinjujući*): Tek skini ove muke s mene i ovaj očaj! . . Sbaci s mene prokletstvo ovo i ovaj jad! . . Nedaj, da se rušim i survavam u bolu i razoru ovom! . .

RADA (*razsmije se ispod glasa, sitno — ružno i zavodljivo i u smijehu joj odzvanja i zadovoljstvo i gadjenje odjedanput*).

ILIJA (*nastavljajući*): Skini ove čârke s mene i raskidaj ove spone u koje si me vezala! . . . Razagnaj tamu s moga umlja i daj mi, da danem dušom, tako ti života! . . .

RADA (*svejednako se smije*).

ILIJA (*naglije*): Ne smij se tako! . . .

RADA (*podrugljivo i zavodljivo*): Gle! . . .

ILIJA Tako bez srca! . . .

RADA (*gledajući ga zavodljivo i željom da se poigra s njim kao mačka s predavljenim mišem*): Hmm! . . .

ILIJA (*sve mekše, izgubljenije*): Gorda si! . . Ponosna si! . . .

RADA (*sve više zavadjajući ga*): Misliš? . . .

ILIJA (*značajno i meko*): Nekad nijesi taka bila! . . .

RADA (*kao gore strašnim, poraznim i zavodljivim glasom*): Je li? . . .

ILIJA (*kao malo ohrabren s mekoćom njezina glasa, naglo moleći približavajući joj se*): Rado! . . . Rado! . . . Ne ubijaj me! . . . Spasi me! . . . Budi moja! . . . Budi opet moja! . . . Vrati mi se! . . . (*hvatajući je za ruku, i kad vidi da se ona ne otima, privija se lagano uza nju*).

RADA (*u svojoj zloći želi, da ga do kraja dotuče i kao da je to zabavlja, trpi ga, — no na cijeloj njoj, na očima, na licu, na svakoj kretnji i na osmjehu vidi se da joj se on gadi, da se s njim poigrava, — ruga, — i da joj njezina čudna, ružno sazdana narav — ne može drukčije — kao da je u tom času baš za to raspoložena*).

RADA (*privijajući se uza nju*): U pamuk ću te umatati, — od lahora čuvati! . . . Suncu neću dati k tebi! . . . Samo budi opet moja! . . . Ostavi sve! . . . I podji sa mnom! . . . Na rukama ću te nositi! . . .

RADA (*zavodljivo, pretvarajući se, — ružno*): Znam ja to! . . .

ILIJA (*privijajući se uza nju u zanosu*): Samo budi moja kao ono nekad! . . . Živjećemo sami! . . . Prezri sve, — odbaci! . . .

RADA (*sve više se pretvarajući*): Zbog tebe! . . . Jeli? . . .

ILIJA (*sve zanosnije*): I muža ti! . . . Vasilja! . . .

RADA (*k. g.*): I njega, dà! . . .

ILIJA (*k. g.*): Šta će ti on? . . . Ranjen, obogaljen! . . . Bez ruke! . . .

RADA (*k. g.*): Veliš! . . .

ILIJA (*k. g.*): Služila bi mu! . . . Propala bi uza nj! . . .

RADA (*k. g.*): U istinu! . . .

ILIJA (*sve većim zanosom*): I njega, Stojadina? .. Ostavi ćeš?... Nećeš više k njemu?... Je li?...

RADA (*izvije se naglo iz njegova zagrljaja, zavitla sa sobom i udari u grozan, porazan, ubitačan smijeh, — što nosi sa sobom rug, — prezir, — gadjenje*).

ILIJA (*kao udaren naglo*): Rado!...

RADA (*kroz smijeh, ružno izazivajući, rugajući se*): Neću više k' njemu!... Neću zbog tebe!... I kako bi!... Kad mi je srce uza te prirasło kao čičak!... (*smije se*).

ILIJA (*sve naglije*): Rado!...

RADA (*k. g.*): I kad mi te duša tako zavoljela!...

ILIJA (*s vikom i povredjeno*): Ne rugaj mi se... Čuješ!!...

RADA (*ozbiljno i odlučno*): Ne deri se na me!... (*utuvljujući mu*): I onda znaj, da kud Stojadin, tamo ću i ja!... Njegovi puti su moji puti!... Zaprijeka ne poznam!... I kuća i muž i njive i selo i svijet — sve, — sve mi je ravno!... I ja ću k njemu!...

ILIJA (*sve jače se upaljući*): Ti se šališ?!...

RADA (*odlučno*): I to još danas!... Sad!...

ILIJA (*sve silnije*): Sad?... Kad si mene bacila na muke, i povela me za sobom bespomoćno kao u smrt!... Sad?!...

RADA (*prkošljivo i resko*): Da!... Baš sad!...

ILIJA (*k. g.*): Kad si se upila u svaki moj živac, prelila se u moje žilje i sa sobom nàkapala svaku kaplju krvi moje!... (*žešće*): Začarala si me!...

RADA (*strogo, kao da vlada s njim*): Šta bi!...

ILIJA (*k. g.*): Zaludila si me!...

RADA (*snažno*): Ne viči!...

ILIJA (*k. g.*): Sve sam zamrzio zbog tebe!... I sama sebe!...

RADA (*prasne u kratak smijeh*): Ph!...

ILIJA (*k. g.*): Umlje si mi raznijela!...

RADA (*snažno, prkošljivo*): Tako mi se htjelo!...

ILIJA (*snažnije*): Pazi se!...

RADA (*pogleda ga prezirno s visoka*).

ILIJA (*žestoko*): Mir mi moj vrati!... Il' nećeš k njemu!...

RADA (*ponosno, snažno*): Tko to veli?...

ILIJA (*sve žešće*): K njemu nećeš!...

RADA (*rugajući se i sve više prkoseći*): Ozbilja?...

ILIJA (*k. g. s prijetnjom*): Raskopaću ti pute!...

RADA (*povodeći se jače za njegovim glasom, žešće i podrugljivije, prkosnije*): Iš ne prašì!...

ILIJA (*k. g.*): Ne izazivaj!...

RADA (*sa podrugljivim smiješkom skoro gadjenjem*): Pâliš se, je li!?... Na putu ti je Stojadin?!... Vidim te!...

ILIJA (*sve žešće*): Ne draškaj!...

RADA (*kao i on*): Zažario si se!... Krv ti je udadarila u glavu!...

ILIJA (*čuj*): Čuj!...

RADA (*k g.*): Ubi te ašik!... Želja za milovanjem!...

ILIJA (*sve više bjesneći*): Prestani!...

RADA (*k. g.*): Kako nije!... Momak!...

ILIJA (*k. g.*): Ušuti!...

RADA (*sve jače, podrugljivije*): Zavidan si mu!... Al utaman!... Utaman!...

ILIJA (*bijesno zakorači k njoj*): Čuvaj se!!...

RADA (*naglo se izvije, uspravi — i strogo odlučno pogleda ga i ukopa ga na mjestu*).

ILIJA (*zastane i kao smućen njezinim pogledom, — povuče se pognute glave od nje kao da ne zna šta bi i kao da učekuje udarac. Pauza*).

PRIZOR.

Predjašnji i Jekica.

JEKICA (*nakon te pauze naglo rastvara prozorčić, koji je pritvoren iz vana krikom*): Majo!... (*a onda istim glasom na drugi otvoren prozorčić*): Majo!!... (*i mune kraj prozorčića u kuću*).

ILIJA (*naglo se sabere i kao da sluti — prestrašeno*): Šta bi?...

RADA (*ponosna, mirna i nekako gordija pomakne se — i stane ukopana, kao očekujući mirno i neustrašivo sve*).

PRIZOR.

Predjašnji i Maja).

MAJA (*sva uzrujana kao prestrašena od nekih slutnja utrči naglo u sobu*): Tko viče?... Zove?... Šta je?... Odavlen je glas...

PRIZOR.

Predjašnji i Jekica.

JEKICA (*kao talas vjetra ulazi naglo, brzo, u sobu i za sobom otvara rastvorena vrata širom. Ve-*

selim krikom al' u kom se izrazuju i ustajale suze s duga nevidjenja): Majo!... Majo!!... Vasilj!!... (*krikne i kao poluluda istrči opet van kroz razjažena vrata*).

PRIZOR.

Bez Jekice.

MAJA (*kao udarena gromom stoji, drhće, blijedi, nemoćna i da se makne. Ni glas joj s usana, što bi htio, — ne ide. Uporno gleda u rastvorena vrata*).

ILIJA (*stoji na jednom mjestu uzrujan, pun strašnog očekivanja — kao na optuženičkoj klupi*).

RADA (*kao od kamena*).

PRIZOR.

Predjašnji, Jekica.

JEKICA (*uleti opet naglo, — kao da želi utješiti Maju, s grčevitim krikom, — privija se i sklanja se za nju*): Majo!... Majo moja!...

PRIZOR.

Predjašnji, Vasilj i jedan vojnik.

(PAUZA. *Svi stoje i očekuju s užasnom stravom, nestrpljenjem, znatiželjom. I to samo jedan, kratak čas. Nitko se ne miče, i u svima kao da je zastala krv. Osim što Rada stoji nepromijenjena, ponosna, mirna i gorda. Iz vana se čuju glasovi*).

VASILJ (*mlad, snažan kao iz čelika gradjen i saliven, silan, plećat gorostas, ulazi odmah iz Jekičinog krika vodjen od vojnika — pomalo tapajući — potpuno slijep — pomalo uzdignute glave, kao svim ćutilima, srcem i dušom hvata, dočarava rodnu kuću i njezine mirise. Pa kao ispaćen, izubijan bolovima i patnjom — naučen i naviknut — sretni smiješak lebdi na usnama — što se bar vratio i što je bar živ. U ponošenom je izmrljanom i trošnom vojničkom odijelu. U desnoj mu je ruci štap, dok ga za lijevu vodi vojnik.*

MAJA (*kao da će klonuti, i kao da ne vjeruje svojim očima gleda ga ukočeno gutajući krik što navire i kao savladjujući se pred tim tudjim čovjekom, koji joj je slijepog sina doveo*).

VOJNIK: Kuća Stanić, broj 64?...

VASILJ (*zanosno*): Da!... Moja kuća! Majo!... Rado!...

Svi šute. Ni glasa. Prepast im neda.

VASILJ (*kao da se za čas zbunio, i kao da ne vjeruje da je to njegova kuća osluškuje*).

MAJA (*grca stišće usta, srce,— da ne provali iz nje očaj*).

JEKICA (*kao pretučena strahom podržava Maju, gotova da krikne*).

VOJNIK (*tvrdo, brzo i naviknuto*): Naredjeno mi je, da ga dovedem!... Pripaz'te na nj!... Izgubio je oči!... I ti Vasilju!... Zdravo!... (*pruža mu ruku, ode*).

PRIZOR.

Bez vojnika.

VASILJ (*pruža mu muče ruku, podiže jače glavu, kao da se uvjeri da je to njegovo*).

MAJA (*nakon male pauze s krikom*): Tko mi te ubi?!...

JEKICA (*cikne u plač*).

VASILJ (*trgne se*): Majo!...

MAJA (*očajno s krikom*): Tko li ti osakati život?!... Tko li te unesreći?!...

VASILJ (*pružajući ruke, toplo tješeći*): Majo!...

MAJA (*k. g.*): Tko ti ote očnji vid?! Svjetlo i sunce?!... (*nasrne k njemu kao suluda*). Vidiš li?... Reci vidiš li?...

VASILJ (*toplo je privijajući*): Ne vidim Majo!... Al' znam!... Znam dušom, srcem da sam tu!... U za vas!... Reci, jesi li ostarila?... Posijedila?...

MAJA (*kao prelomljena grune u plač, grčevit*): Sine moj!... Vasilju!... Jade moj!...

JEKICA (*cikne u plač*).

ILIJA (*natmureno, pognute glave stoji*).

RADA (*taknuta, najvolila bi otići i kao da čeka taj čas*).

VASILJ (*tješeći*): Ne plačite!... I ne treba!... Živjeće se!...

MAJA (*jaukom, tiho*): Jadan mi život!...

VASILJ (*k. g.*): Biće dobro!... Sad smo skupa svi!... I ti!... I Rada!... Moja Rada!... Jel' tu?... Gdje si?... (*zoveći je toplo, mazno pružajući ruku za njom*). Rado!...

RADA (*lagano stišće usta — al' šuti i ne miče se*).

SVI (*grobno, prestravljeno šute — kao da očekuju užas*).

VASILJ: Rado! (*nakon male pauze*).

SVI (*još uvijek šute, strava se razlijeva u mlazovima po svima njima*).

VASILJ (*u čudnoj slutnji boreći se i kao da ga zahvaća strepnja, što je blizu očaju jače*): Rado!... Majo! Jel' ona tu?...

JEKICA (*tihim cikom*): Tu je!...

MAJA (*savijajući se sva u muci, — al' riječ ne pušta*).

VASILJ (*snažnije, strepnjom i očajem*): Slutnje naviru na me!... Zle!... Strašne!... (*žestoko*): Majo!... Jekica!...

JEKICA (*kroz silan plač*): Braca!... Braca moj!...

VASILJ (*silno*): Govor'te!... U duši mi je milijun očiju!... Vide li dobro?...

JEKICA (*kroz jecaj, očajno, kao da se zgraža nad tim i kao da želi skinuti s njega sve boli. Kao da se u njoj rastvorilo*): Vide, braca!... Vrijedna ti nije!... Ni tvoje boli!... Varala te!...

RADA (*gane se, kao da će nešto reći — no prešuti, samo joj lagan no trpeljiv smiješak kao da je i njoj dosta preleti preko usana*).

MAJA (*užasnuto, i kao da bi htjela sakriti sve jako*): Jekica!...

VASILJ (*kao da ga je nešto strašno udarilo, — još silnije*): Istina li je?...

JEKICA (*u istom tonu kao gore*): Braca!... Otac moj!... I ona!... Istina je!...

ILIJA (*u bjesnilu zakorači k njoj, muklo*): No!... (*al u čas se povuče*).

VASILJ (*kao gromom pogodjen, trgne se*).

MAJA (*naglo, visoko, zaklinjući*): Nije istina!... Sine!... Nije istina!... Majka tvoja...

VASILJ (*prekidajući je, silnije, kao u bunilu, duboko, jedva se svladavajući, dok mu iz slova u slovo glas raste i razbija se kao grmljavina*): Ona?!... I on?!... Čiji glas to bješe?... Varka

li je?... (*silno*): Ne komadajte me!... Ja ne znam!... Možda!... Al' ako je istina?... (*kao s gromom*): Ako je Istina?... Ilija Vujine!... Govori!...

RADA (*odlučno i glasno*): Istina je!...

VASILJ (*kao munjom opaljen, gane se kao ranjen bik*): Ka-a-ko?...

ILIJA (*prestravljeno, visoko i resko*): Laže!...

RADA (*još odlučnije, više*): Istina je!...

ILIJA (*s vikom optužujući*): Laže!... Drugi su njezini puti!...

RADA (*jasno, odlučno i prkosno*): I ja ću njima poći!...

VASILJ (*kao da se dogodilo čudo, i kao da je u njem nešto prepuklo, prelomilo se i kao da su njegove patnje prevršile svaku mjeru, — velik, silan neočekivani i nenadani osjećaj velikog izmirenja sa svojim životom i svojom nesrećom zabrujio je u njem kao daleka, žalobna struna. I kao na granici života i smrti, svaki mu titraj na ispaćenom licu trepti velikim mirom i silnim pregaranjem. Svaka mu se gesta smiruje i koči i svaka mu žilica kao da mu zakopava svu bol i jad sve dublje i dublje u dušu, — kao vječni teški teret do smrti. Svi ga gledaju kako se lagano rastvara u njemu bjesnilo i očaj u tihu, dugu, i duboku patnju*).

MAJA (*tihim cikom*): Sine!...

VASILJ (*poslije poduge pauze u kojoj se zbivao taj nagli duševni preokret mirno, duboko, jasno, odlučno i razvlačeći*): I ona će njima poći!... (*kao da je svu svoju zgrudanu sreću sam svojom rukom otisnuo niz obronak mirno i duboko, silno pregarajući*): Otvor'te joj vrata!...

RADA (*stoji jedan čas, — a onda se makne i podje*): Već su otvorena!...

ILIJA (*za njom piskom, moleći i prijetnjom*): Rado!...

RADA (*zastane, omjeri ga od glave do pete, prezirno i s gadjenjem*): Gnjusu!... (*zabaci glavu i polako ode*).

PRIZOR.

Bez nje.

PAUZA. *Nitko se ne miče.*

ILIJA *(jedan čas stoji, — a onda pseći, lagano, pognute glave, uzrujano ode — za njom).*

PRIZOR.

Bez njega.

VASILJ (*kao da je sazidan od kamena stoji uspravno, uzdignute glave, blijed, izmučen — i kao razapet. Stoji i razbijena sreća njegova, unesrećena mladost, nedovršeni život, — sve se to skupa zgrudano dovaljalo u podgrlac, — i istjeralo mu suze na prazne očne šupljine. Možda on nikad u životu tako plakao nije — tako gorko i polako*).

MAJA *(gledajući ga uporno jedan čas, — a onda k njemu s bolom i tihim cikom):* Suze!... Drage suze!... I odkud li cure?!... *(privijajući se uza nj, — sroza se tiho kraj njegovih koljena grleći ih tihim, bolnim jaukom):* Sine moj, jadni!...

JEKICA (*i ona ciknula u plač — — —*).

VASILJ *(još jednako onako stoji miran i velik. — Stoji i suze tiho kaplju...)*

Zastor.

II. ČIN.

Mjesto: *Ognjište u jednoj tudjoj kući u selu.*

Ognjište. Desno ili lijevo vrata u sobu.
U pročelju po jedan ili dva prozorčića.

Jesen je no rana. Jednoličnoisivonebo visi u vani. Vjetar huji — al' iz daljine, — kasnije sve jače raste do potpunog fijuka.

PRIZOR.

Kad se zastor digne pozornica je sasvim prazna. Čuje se daleki huk vjetra. U svemu i oko svega, kao da se savila pusta žalost jeseni. Vrata su od kuće zatvorena.

Nakon male stanke ulazi Jekica i vodi za ruku slijepog Vasilja, koji je u svojoj običnoj nošnji. Ulaze lagano, kao bojažljivo i u obadvama struji čuvstvo, da su zašli u tudju kuću. Kao da se razpoznavaju i upoznavaju s ognjištem, s kućom, i sa svim što je u njoj. Oboje, kao da je zasjenio prizrak sumora.

VASILJ *(poslije male pauze):* Ne sreta nas nitko!... Biće nikoga nema!...

JEKICA: Možda u sobi — — — (*odlazi do sobnih vrata otvara ih i zove polubojažljivo*): Teta-Jûlo!... Teta-Jûlo!... Nema je!... (*vraća se*): Nikoga nema!... Biće u selu je negdje!... Da pričekamo?...

VASILJ: Pričekaćemo!... Valjda će u skoro!...

JEKICA (*namještavajući mu stočić da sjedne i vodi ga k njemu*): Sjedi!... Tako tu!...

VASILJ (*tapajući sjeda*).

JEKICA: Ni vatre nema!... Sve je nekako pusto! (*sjeda i žalosno zašuti*).

Pauza vjetar iz daljine.

VASILJ (*sumorno*): Dakle, ovo je njezin najnoviji dom!... Ovdje je gnjezdo savila!... I podugo je već ovdje?...

JEKICA: Odkad je Stojadina ostavila i ovaj otišao pod pušku!... Tamo gdje si i ti bio!...

VASILJ (*žalosno*): Hm!...

JEKICA: Ostala je, tako, sama!... Od svoje volje!... Htjelo joj se, vele, tako!... I u grad je odlazila!... I onda je eto nabasala na tetu Julu!... I sad je eto tu!...

VASILJ (*kao jeka*): Jest, pričaju tako!...

JEKICA: Jela Perišina, znaš je, pričala je maji, da nije triput kod kuće noćila odkad je ovdje!... Veli po birtijama, i tako!... S momcima!... Veli i, puši!... Po cijele noći!...

VASILJ (*sumorno i uporno šuti*).

JEKICA: A onaj moj otac nesretni, — pričaju, — vječno za njom!... Kao sjena!... Iz noći u noć!... Kud ona, on za njom!... ona!... Neda mu priči sebi!... Opao je i oslabio!... Nije za poznati!... (*tužno*): Nesreća, pa eto!...

Pauza i daleki vjetar.

VASILJ (*koji je sumorno, uporno šutio kao zanašajući se*): Vjetar se ganja i nàdima!... To od brdâ ozgor!... Uvija njive u se!... I polja!... Zemlju — i tako!... I magla mora da je?...

JEKICA (*žalosno šuti*).

VASILJ (*k. g.*): Velim, mora da se i magla povila?... Ima li je?...

JEKICA (*nujno*): Ima!... Tako u tankom pramenju!... Malo!... Jesen je već!...

Pauza sa dalekim vjetrom.

VASILJ (*dirnut*): I Majin glas, kao da je natruo malo!... Zvoni nekako čudno!... I ječi!... Čini mi se, da je uveo!... Kao žut list!... Da nije možda slaba?... Bolna?...

JEKICA (*tješeći ga i kao tajeći*): I nije!... Tako!... Malo je izranjena — i to!... (*teško*): Trpi ona!...

VASILJ *(potiho uzdahne).*

Pauza kao gore.

VASILJ (*kao prebirući misli*): A Jule eto nema!... Ni Rade!... Tko zna, kad li će i doći!... Sigurno su se negdje zabavile!...

JEKICA *(ponikne glavom).*

VASILJ: Jel'?...

JEKICA *(podigne glavu).*

VASILJ: Jekica!...

JEKICA (*meko*): Šta bi?...

VASILJ (*buneći se*): Jel'?... Je li ona, Rada, — je li ona još uvijek onako lijepa?...

JEKICA (*stisne gorko, mučenički usne, — no ravno i ne odavajući se*): Jest, braca!... Ona je još uvijek lijepa!... (*klone, i da on što ne bi opazio ustaje nečujno, lagano, — ode u dno ognjišta i zaplače tiho*).

Pauza i vjetar.

PRIZOR.

Predjašnji i Maja.

MAJA (*kao da je brzala i žurila se, i kao da je htjela još prije svega govoriti s njim — ulazi, naglo otvara vrata, a onda kao preplašena zastane i kao prilijepi se ledjima uza zid. Mnogo je slabija, ispaćenija i nemoćnija. Kao da patnje i brige s njom lagano ali sigurno svršavaju*).

JEKICA (*sabirući se, tiho i cikom i ćudjenjem*): Majo!...

VASILJ (*uzrujano*): Tko li je to?...

MAJA (*mučenički ali odlučno*): Ja!...

VASILJ (*ustajući*): Ti?... Majo?... Ovamo u ovaj vjetar?...

MAJA *(paćenički)*: Patnje su me dovele!... I muka za tobom!... (*silnije*): Što si nakanio?...

VASILJ: Ti znaš, Majo!...

MAJA (*k. g.*): Došao si po nju?...

VASILJ *(kimne lagano i sporo glavom u povlad).*

JEKICA (*kao da trpi užasne boli*).

MAJA (*k. g.*): Prepuno je bilo bolova!...

VASILJ (*gorko*): I ovdje si ih našla!...

MAJA (*naglo, moleći*). I ostavi ih ovdje!... Ne nosi ih sa sobom natrag!...

VASILJ: Po to sam i došao!...

MAJA: Ne!... Nijesi!... Jači i teži obrvaće ti dušu, kad se makneš ispod ovog krova!...

VASILJ (*silno*): Sâm!...

MAJA (*silnije*): Ne!... S njom!... Ne nosi ona sa sobom sreće ni za koga!... Ni za te!...

VASILJ (*tvrdo*): I sama je ona bez nje, Majo!...

MAJA (*meko*): Dosta se je tvoje napila!...

VASILJ (*gorko*): Mnogi su se moje sreće naglodali!...

MAJA (*skoro u očaju*): I to me boli, Vasilju!... Duša me boli za tobom i za svim onim, što nas je ostavilo!... Otišlo!... Onaj život naš i miljak!... Sve!...

VASILJ (*s nadom*): Sve će se to možda i vratiti!...

MAJA (*naglo, moleći*): I ti se vrati!... Vrati se!... Idi odavlen!... Ne ubijaj sama sebe!... Ne komadaj i posljednji komad sreće svoje!... Tako ti boga vrati se!...

VASILJ (*tvrdo i odlučno*): Ne mogu, Majo!...

MAJA *(paćenički)*: Čekaćeš je?...

VASILJ (*k. g.*): Čekaću je!...

MAJA (*k. g.*) I natrag ćeš je zvati?...

VASILJ (*k. g.*): Hoću!...

MAJA (*silnije*): To ti nećeš!... Ne!.. Sebe radi nećeš!... Dosta je bilo muka i sramote!... Pregaranja i trpnje!... Više ne, Vasilju!... Ne više, tako ti mene!... (*sve silnije*): Ponos mi je tvoj draži od života, — sreća tvoja milija od sto života!... Ne krši ga i ne lomi pred njom!... Umri, al' se ne savi!...

VASILJ (*k. g.*): Neće biti ni od potrebe, Majo!.. Ona će i bez tog sa mnom poći!...

MAJA (*k. g.*): U kuću našu?... Opet zar?... Opet isti jadi i opet sve isto?... Ne, Vasilju!... Natrag je ne vodi!... (*mučeničkije*): Na poštenom je temelju ono siromašno i trulo zdanje dignuto!... Poštenim je radom stečeno i krvavim znojem saradjeno i slijepljeno!... Dosta ga je sramota zasipala!... Da nas vide oni iz grobova!...

VASILJ *(gorko):* Vidili bi stara brvna, što su iza njih njih ostala, — i čadjave natrule šimle!... I nas!...

MAJA (*bolno*): Kakve!...

VASILJ (*k. g.*): I naš pocrnjeli krov!...

MAJA (*k. g.*): U grijeku i jadu ogrezao!...

VASILJ (*k. g.*): Tek savit, — da se pod njim od udaraca mukâ i patnja na čas odmorimo!... Jest, Majo!... A ja sam željan odmora, kao i sreće!... Tako željan!...

MAJA (*u muci*): Al' tako ga nećeš naći!...

VASILJ (*uvjereno i duboko*): Ovo je, čini se, pravi put!...

MAJA (*silno i zaklinjući*): Vrati se s njega!... Ne roni u propast!... Sačuvaj sebe i spasi!... Vidiš li, dokle te je dovela?... Vidiš li, gdje kupiš posljednje ostatke sreće svoje?... *(još silnije):* I znaj, Vasilju!... Šta li je muka, očaj i jadi!... Oči i očnji vid!... Mrtva bi te volila vidjeti, nego ovdje!.. Tu!... (*meko, al' silnije. Glas joj zvoni na plač*): I majci svojoj za volju!... Za volju golemih, gorkih bolova, koje podnesoh zbog tebe i tvog života, — vrati se!... Vrati se majci svojoj!... Na njezino okrvavljeno srce, koje premire u bolu i čežnji za tvojom srećom!... Vrati se!... (*kroz plač*): Vrati se Vasilju!... (*klone na stočić i zaplače gorko — ali tiho*).

JEKICA (*sažalno i tiho na plač*): Majo!...

VASILJ (*smrknut kao da izdržava udarce, trpi*).

Pauza. Daleki vjetar.

VASILJ *(duboko s glasom, što dopire do srca, — bolno i sa dna duše*): I onda daleko tamo od vas!... U tudjoj zemlji!... Dok su oko mene lijetale smrti, ja sam mislio na vas i čeznuo

za vama!... I ta pusta daljiua, kao da me je jače, silnije vezala uza vas i lijepila vas čvršće o moju dušu!... Trpio sam!... Al' kad mi je ono u času teška granata prosula oči, i kad sam klonuo i vidio smrt, — od onda ja znam kako se strašno pati!... Gdje su ti boli i ti jadi, koji bi prošli opaženi kraj onih mukâ?... Gdje li je taj grijeh, ta povreda duše i srca, koju ne bi zbrisao taj mučni i teški čas umiranja?... Ja znam!... Znam, kako je u posljednjem, samrtnom času sve malo i sve sitno, samo je zraka, najmanja zraka najjadnijeg života velika i silna, — silna kao sunce!... *(poslije male pauze):* I toga komada najjadnijeg života evo sam se domogao ja!...

MAJA (*tihim jaukom*): Jadna ja!...

VASILJ: S njim sam evo i došao ovamo k vama, — k njoj, — na svoju kuću, na svoju zemlju!... Sve sam to nosio natrag zakopano na dno srca!... Svijetlo i moje!... I nadu, da ću nju naći — moju, i da će mi ona, u ovom vječnom mraku, biti vid, oči, svjetlo i dan!... (*sve gorče*): Al' eto sve je palo, a ostao razočar golem i krvav!... Sto mojih nedoželjenih želja i toliko neispunjenih nada ponijela je sa sobom u času, kad je ono munula kraj mene i otišla!... I onda je u silnoj trpnji došlo jedno vedrije saznanje u strašnom sjećanju na onaj moj samrtni čas!... Čas grozne strave al' i velikog, bezkrajnog oproštenja za sve i — svima!... Taj čas me, evo, i doveo ovamo, — Majo!... Nije daleko svršetak, — al' u posljednjem, najtežem komadu natrula života pokopati sve želje, nade, sva vjerovanja, — pogasiti sva svjetla u duši bilo bi gorko, — pregorko!... (*mekše, i kao da će proplakati nad sobom*): I ja sam nesretan, Majo!... Nesretan i za to, što se sve to skupa slilo u nju!... Sve to

moje i bez čega ja ne mogu!... Izgubio sam mnogo!... U meni je još ostao komadić unesrećene, ojadjene duše, što čezne za mrvicom sreće — i ništa više!... (*klonulo i duboko*): I ništa više!... (*zašuti i stoji, kao da je udaren bolom*).

MAJA (*ponikne jače glavom i bolnim cikom udari u grčevit ali tihi plač*).

JEKICA (*takodjer tiho zaplače*).

PAUZA u kojoj se odjednom s talasima vjetra razlije iz daljine duboki ženski glas u drhtavom contra-altu, — otegnut, mutan i topal u natužnoj pjesmi — i to sva na prekid. Preko svih, kao da je prešlo sjećanje na taj dugo neslušani glas. Jest to pjeva — ona — Rada — vraćajući se... No još je daleko.

SVI (*slušaju za čas zaneseni*).

VASILJ (*sluša i kao trpi bolove — što mu ih taj glas na gušu uliježe*).

JEKICA (*u kratkom zanosu poslije male pauze*): To ona pjeva!...

Pauza. Muk. Pjesma i vjetar iz daljine.

PRIZOR.

Predjašnji i Ilija.

ILIJA (*uzrujan, blijed, oslabio od duga nespavanja, ispod očiju poplavio — ispaćen — i kao zapušten. Strastni, duboki osjećaji šibaju ga. Otvara naglo vrata, — kao ne očekujući da je tko tu, no kad ih vidi zastane malo zaprepašteno na otvorenim vratima, — bori se jedan čas, a onda se lagano makne i udje. Vrata*

ostaju za njim otvorena, kao da ih je zaboravio u zabuni zatvoriti. Na njih navaljuje slabi zamah vjetra).

MAJA (*čim on dodje, trgne se, — makne, zauzima zgodan položaj, kao da je pogodjena zlokobnom slutnjom*).

JEKICA (*isto*).

VASILJ (*razabirući, što se oko njega zbiva pomalo uzrujano*): Koga li to bura donese?...

MAJA (*s mukom*): On je!...

VASILJ (*smrknuto i kao malo razočarano*): Tko?...

JEKICA (*sa slutnjom*): On!... Moj otac!...

VASILJ (*tvrdo, smrknuto*): Ilija Vujin!...

JEKICA (*zatvara vrata*).

ILIJA (*naglo, — sakrivajući sjenku bojazni*): Ne zatvaraj vrata!... Ne uzidjuj me!... Otvori mi prolaz, da mogu jurnuti van!... Kad osveta bukne!... Što vreba tamo (*upire u Vasilja*) s one strane!...

VASILJ (*gane se, naglo*): Ilija Vujine!...

MAJA (*brižljivo*): Sine!...

ILIJA (*k. g.*): Vidim vas!...

VASILJ (*k. g.*): Ja tebe ne!... Ali te osjećam po mirisu tvoje opačine i tvoga grijeha!... Osjećam, da pod težinom njegovom strepiš i drhćeš očekujući zasluženu odmazdu za sve!...

ILIJA (*k. g.*): Jesi li dočekao čas, da mi sve to možeš prosuti po očima!... Dobro si mi utragao trag!...

VASILJ: Varaš se!... Tvoj trag je prljav i ja po njem ne idem!... Na daleko sam obilazio i obilazim blatne puteve tvoje od onoga dana!... I klonim se susreta s tobom!... Ne želim sa-

stanka s tobom i ako sam ga nekad pošteno i od srca želio!... Makar smo u toj kući, pod istim krovom ugibam ti se gdje mogu!... Ne tebe radi, — sebe radi!... Kao razrovanoj i rastrovanoj rani!... (*visoko i snažno*): I znaj!... I ti se mene kloni!... Ne izilazi preda me, jer može doći čas — — —

MAJA (*bojažljivo*): Nemoj sine!...

ILIJA (*k. g.*): Prijetnja ti je jaka, Vasilju!...

VASILJ (*k. g.*): Tražiš li i ispuniće se!...

ILIJA (*naglije*): Zašto?...

VASILJ (*k. g.*): Ne pitaj!...

ILIJA (*k. g.*): Evo došao sam ti!... Skočio sam u zamku!... Znam!... Al' pitam te zašto?... Pitam te zbog čega?...

VASILJ (*kao grmljavina*): Zbog čega su ove boli i ovi jadi?... Ova sramota i užas?... To ja pitam tebe!... Pitam te, zašto si mi podrovao klice života i sreće?!... I tko ti je dao tu snagu, da si se svojim sramotnim životom sramotno dotakao poštenog mog doma i časti?... Tko ti je dao tu odvažnost, — da si se usudio raskopavati kuću moju, — kuću našu!... To te pitam!...

MAJA (*k. g.*): Nemoj sine!... Pusti to!...

JEKICA (*oko njega*): Braca!...

ILIJA (*naglije*): Koga ja da pitam, zašto sam dospio dovlem, — do ovog snnovrata i razora!...

MAJA (*odlučno, s visokoga*): Sebe pitaj!...

ILIJA (*k. g.*): Tko li je meni kriv, da se ovako bez sna i mira povlačim i sve više tonem u bezumlje?... Tko se brine i tko haje za to, što mene već poodavno melje ova muka i

bezglavlje?... (*Pjesma se čuje nešto bliže*): Eno je!... Eno pjeva!... Pjeva ona, dok ovdje moždani prašte i muke dušu razapinju!... Briga nje!...

MAJA (*sažalno i gorko*): Jadna joj pjesma!...

JEKICA (*isto*): Kao i ona sama!... Nesretna je ona!...

ILIJA (*naglo*): Zla je ona!...

VASILJ (*k. g.*): Nek tebi za to zahvali!...

ILIJA (*kao i on*): Pustio si je!...

VASILJ (*k. g.*): I dočekala me je!...

ILIJA (*k. g.*): Dao si joj maha!... Slobode!...

VASILJ (*značajno i gorko*): Vidilo se je!...

ILIJA (*k. g.*): Sve si joj pute otvorio!...

VASILJ (*sve naglije*): I one prljave?... Je li?...

MAJA (*umirujući*): Nemoj sine!...

ILIJA (*k. g.*): Da se na njima bezsvjesno propija po birtijama, i noći troši u bludu!...

VASILJ (*k. g.*): I ja sam na to naučio?... Čuj!...

ILIJA (*k. g.*): U tudjoj kući!... Ovdje!...

VASILJ (*k. g.*): Iz njezine si je ti istjerao!...

ILIJA (*k. g.*): I mene si onim časom udario na muke!... I mene si turnuo, da evo pomračenim umljem lutam za njom iz koraka u korak!... Iz noći u noć!... Da grcajući u muci gledam, kako je vodi jedan po jedan!...

VASILJ (*naglo, savladajući se*): Natisnuo si se za njom kao bijesan pas!...

MAJA (*gorko*): Dok ona od njega bježi i kloni ga se kao i smrti!...

ILIJA (*k. g.*): Utaman bježi!...

VASILJ (*silno*): Da se ne bi prevario!...

MAJA: Pa bježeći od njega srlja još u veće opačine!...

JEKICA (*s uvjerenjem*): Mrzi ga!...

MAJA (*isto*): U istinu!...

ILIJA (*strašno*): O, i ja nju!... Sva vatra mojih raspaljenih živaca, — sva moja čula i osjećanja gore mržnjom za nju!... I ne znam!... Tek ja izgaram i ludujem!... Sva je u mojoj mržnji, što plamenom šikće iz mene!... Mrzim je, što mi je zasjela na dušu kao mora, i što je ne mogu trgnuti iz svog vida i sjećanja ni na čas!... I što se razorno i ubitačno zaplela u moje misli, što mi snu ne dadu na oči!... *(još strastnije):* I toga nema, tko mi je može iščupati iz te mržnje, — iskopati iz srca i sakriti je mojim čulima!...

MAJA (*duboko, zgražajući se al' tiho*): Prokletstvo!...

JEKICA (*više očajno*): I stid, Majo!...

ILIJA (*strastno*): I istina!...

VASILJ (*duboko, više svečano i odlučno. Glas mu sve više raste*): Na istom smo putu, Ilija Vujine!... Po zloj sudbini!... Tek mene vodi pravo moje i poštena nakana, da sperem taj sram sa sebe i svrnem sve na staru stazu!... I ako je korovljem počela zarašćivati!... (*sve naglije*): I dok ti u svom bezglavlju i zaslijepljenosti srljaš sa mnom uporedo, — dotle ti ja dovikujem glasno i jasno: Svrni!... Svrni!!... Desno ili lijevo!... Jer tako mi velikoga Boga — — — (*gane se, jedva se savladajući, — i s mukom kao da je sapet*).

MAJA (*zadržavajući ga*): Vasilju!... Sine!...

JEKICA (*bojažljivo*). Majo!...

VASILJ (*k. g.*): Skupa ne možemo!... Uporedo pogotovo!... Usko je i tijesno!... Čuo si!...

MAJA (*umiravajući ga*): Nemoj, sine!... (*tiho*): Jadna ja!...

ILIJA (*koji ga je za to vrijeme uporno gledao, poslije male pauze, kao da ga je razumio, — i kao strepeći od smisla njegovih riječi*): Jesam li te dobro razumio?...

VASILJ (*snažno*): Čuo si!...

ILIJA (*k. g.*): Po to si, valjda, i došao?...

VASILJ (*k. g.*): Dobro si me razumio!...

ILIJA (*k. g.*): Došao si po nju?...

VASILJ *(još snažnije):* Tako rekoh!...

ILIJA (*strastvenije*): I povešćeš je sa sobom?...

VASILJ (*kao da se odvalilo od njega*): Hoću!...

ILIJA (*skoro krikom jako*): Nećeš!... Nećeš!!...

VASILJ (*kao grom*): Ilija Vujine!...

MAJA (*zadržavajući ga*): Sine!... Lud je on!...

JEKICA *(prestravljeno s cikom):* Majo!...

VASILJ (*k g.*): I pust!... Bezglav!...

ILIJA (*sve strastvenije*): Ne!... Ti se varaš!... (*kao u groznici*): I svaki čas u kom je tudja, za mene je godina muke strašne, — bezkrajne!... I svaki tren, u kome pripadne drugom ma na trenutak, za mene je očaj dug i golem!... Al' da se drugom na dugo preda, — za uvijek?!... Ne!... I radje smrt!... (*kao da kida sa sebe sve, — razgolićava prsa, — u strašnom skoro iznemoglom glasu*): I evo!... Ubij me!... Razsijeci!... Razkomadaj!... Kidaj, — al' s tobom neće!... K tebi neće!...

MAJA (*moleći i videći kako Vasilj drhće, trese se, kao sapeta zvijerka*): Tako ti boga, sine!... Nemoj!...

JEKICA: Čuvajte, Majo!... Braca!...

VASILJ (*snažno i gorko, — kasnije sve jače*): Režiš, Ilija Vujine!... Ovo još nije čas našega strašnoga obračuna!... I nedaj bože da dodje!...

ILIJA (*k. g.*): I neka dodje!...

MAJA: Stišaj se, sine!... Nemoj!...

JEKICA (*očajno sa tihim cikom*): I to moj otac?!...

VASILJ (*sve žešće*): I dodje li, zapamti, namirisaću te!... U ovom vječnom mraku natapaću na te!... Utaman ćeš se sklanjati!... Bog i muka moja daće vida snazi mojoj, koja kipti u meni i diže se kao talas!... I ona će se rasuti silna i razvezana, kao vali ovoga vjetra, — il' kao ona brda tamo, — s kojih se valja i fijuče!... (*silno*): I samo krajičak tvoje haljine treba da mi zapadne u šake, — i ti si samljeven!... *(još silnije):* Riknuću, dograbiću te i razniješću te, kao suvo uvelo lišće vijorovi!!... (*gane se*).

MAJA (*silno*): Vasilju!...

JEKICA: Uh!...

VASILJ (*silno*): I otidi!...

ILIJA *(pakosno i jako):* Ozbilja?...

VASILJ (*kao izvan se jako, kao s gromom*): Otidi, velim ti!... (*nasrne k njemu sav razjaren i zatetura*).

MAJA (*za njim vriskom*): Vasilju!!...

JEKICA (*reskim krikom*): Ne!!...

VASILJ (*zadržan zastane, kao da ne zna šta bi*).

ILIJA (*ugne mu se naglo*).

Pauza, u kojoj se javi nanovo Radina pjesma — blizu.

VASILJ (*čuvši pjesmu, zbuni se, — i kao sabirući se sluša, — sluša... Kao da se pretapa u tu pjesmu i u nju — sav*).

MAJA (*gleda ga sažalno i kupi zubima donju osnu, kao da će zaplakati*).

ILIJA (*našao mjesto, zašutio, — i krvavo zuri na sve, kao ušutkana zla zvijer*).

JEKICA (*tiho pognula glavu i trpi — — —*).

Svi mirno stoje na svom mjestu i čekaju. Vjetar na mahove i pjesma.

PRIZOR.

Predjašnji i Rada.

RADA *(poslije pauze ulazi ona. Polupijana, malo raspojasana, kao izmilovana. Pričinja se još ljepšom, zavodljivom. Na usnama joj smiješak, ciničan, zao izmiješan sa čudjenjem, kad ih opazi: Otvara široko vrata i lagano ih za sobom zatvara. Kreće se, kao mirna i ljepa zvijer, — no, koju je lako razdražiti. Ohola i uzvrućena vinom, pjesmom gleda po svima njima i sa lica kao da joj odsjeva zadovoljstvo, zloba i samosvijest svoje vlastite snage).*

SVI (*stoje kao ukopani i kao očekujući nešto veliko, što bi došlo Po svim kao da se prelila kratka, al' osjetljiva nervoza*).

VASILJ (*duboko, uzrujano, no nešto tiše*): Jel' to ona?...

MAJA (*s mukom*): Ona!...

RADA (*zlorado, ružno sa smiješkom i na prekid*): Gle, društvo!... Čitavo društvo!... Cijela Staničeva kuća!... Da nijesam zabasala!... Hm!... Već sam mislila, da se više nikad ni vidjeti nećemo!... Pa eto ispalo drukčije!... Pa i moj nesudjeni muž, i on tu!... Hm!... Lijepog su mi te natrag otpremili!... Taman za me!...

ILIJA (*smrknuto i naglo*): Pijana je!...

RADA (*naglo*): Za tvoje se novce nijesam napila!... Niti bi htjela!...

ILIJA (*k. g. naglije*): Za tudje!...

RADA (*kao i on*): Za tvoje ne!... I tako mi se htjelo i tako hoću!... Gospodara ne poznam!...

MAJA (*više za se, — no čujno*): Propast!... Jadna li je!...

RADA (*uvrijedjeno*): Nek svak nosi svoje jade!... Ne treba žaliti!...

JEKICA (*želeći da se Maja ne umješa*): Pustite, Majo!...

ILIJA (*k. g.*): Nije ni vrijedna!...

RADA (*s vikom*): Ti, tamo, ušuti!...

ILIJA (*naglo s vikom*): Ubiti te treba!...

RADA *(još jače):* Ne laj!...

ILIJA (*zakorači k njoj s vikom*): Čuvaj se!...

JEKICA (*s vikom*): Majo!...

RADA (*izvrne se sva teško, snažno i visoko*): Šta bi!...

VASILJ (*snažno i duboko, mirno al' odlučno*): Ne to!... I ne tako!...

RADA (*k. g.*): Tako!...

VASILJ (*k. g.*): Ne tako, Rado!... Ja nijesam po to došao!... Druge su mene namjere ovamo dovele!...

RADA (*resko kao ne brinući se*): Nijesu imale po što!...

VASILJ (*glas mu sve mekše zvoni*): Pa opet!... Treba da čuješ!... Razumjećeš!...

RADA (*k. g.*): Ne treba!...

VASILJ: Treba!... I ako si me za srce ujela, i ako si izmedju hiljadu jada, što su mi život rovali, i ti jedan golem jad, ipak je ovdje *(pokazuje na prsa)* ostalo nešto za te!...

JEKICA (*tiho, trpeći*): Majo!...

RADA (*k. g.*): Iščupaj i to, ako te boli!...

MAJA (*tiho*): Bože!...

VASILJ: Mene boliš ti i tvoj život!... Boli me tvoje živovanje!... Propadaš!...

RADA (*k. g.*): Ja propadam!...

ILIJA (*smrknuto tiho*): Vidi se!...

VASILJ: Žao mi je tvoje mladosti i tvoje ljepote, da je tako lako raspršavuš i rasiplješ!...

RADA *(ponosno i kao rugajući se):* Imam i šta!...

VASILJ: Na gadnom si putu!...

RADA: Da si uza me, činio bi ti se ljepši!... Jel'?...

VASILJ (*odlučnije*): Trgni se!... Ja te ne vidim, al' osjećam da veneš pod tim životom!... Stresi sa sebe sve to nevaljalo i zlo!... Još nije kasno!... Još ima dana i života!...

RADA (*k. g.*): Samo ga za se sačuvaj!... Za moj se ne brini!...

MAJA (*gorko*): To je hvala!...

VASILJ: I tvoj prolazi!...

RADA (*k. g.*): Po mojoj miloj volji!...

VASILJ: Prići će i kraju!... Istrošiće ga zla, koja sa sobom nosiš!... A onda, ja znam, kako se jauče za njim u času, kad ga nestaje iz tebe!... Požalićeš!... U tom času ćeš požaliti, a možda i proplakati za njim!... Biće ti teško!...

RADA (*k. g.*): Tu ću težinu lako podnijeti!...

VASILJ: Za svim onim, što si učinila i sebi i drugima!...

RADA (*k. g.*): Ph!... I ne brinem se!...

MAJA (*gorko, očajno, no tiho*): Uh!...

ILIJA (*režeći*): Gade!...

VASILJ: Tim gore po te!... Jer gorki su tvoji grijesi!... I okajati ih treba!...

RADA (*k. g.*): Ne treba!...

VASILJ: Treba!... I vidiš!... Duša je moja njima izranjena i srce ojadjeno!... Jel' to dobrota moja il' pusta želja za tobom i za krajičkom zadovoljna života, — ne znam, — tek o me su udarile jače nesreće od ove!... Kao talasi!... U čežnji za tobom, za kućom, za zemljom mojom i majkom, i u saznanju, da sam tu, evo pred vama živ, — jest živ, makar obogaljen, — ja sam sve te strašne užase i nesreće u jadnoj i nesretnoj ovoj sreći zaboravio!... Zaboraviću i tu!... Hoću!... Samo se trgni, saberi i — vrati se!...

JEKICA (*kao tiče*): Majo!...

VASILJ: Vrati se natrag!... Sve će se zaboraviti!... Bijedni i nesretni lako opraštaju!... (*duboko*): Samo se vrati!... (*zašuti, kao da je sve iz sebe izbacio i rekao, što je imao reći*).

RADA (*tmurno, zavodljivo stisnutim očima, stegnutim usnicama gleda ravno u prazninu kao premišljavajući — i kao da se bori*).

SVI (*napeto iščekuju šta li će reći, odgovoriti. Pauza teška*).

MAJA (*gledajući je i kao vjerujući, da će pristati, — i kao da tome samo još malo fali, — u čas pogleda Vasilja, shvati svu njegovu nesreću i bol, — poslije podulje borbe — teške i očajne glasom što zaklinje i moli, — i u kom se rastvara sva skupljena snaga za taj čin*): Ovo nije čas neznanja i bezsvijesti!... Čas je ovo jasan i istinit, kao što je istinita muka moja i jad moj!... I ja majka njegova, — ne zbog sebe, — zbog njega i njegove sreće sagibam se evo pred tobom — — —

RADA (*i ne miče se, samo što je oholija*).

JEKICA (*prileti joj, dižući je*): Majo!... Ne to!...

VASILJ (*silno*): Majo moja!...

ILIJA (*s krikom*): Pred kim se to sagibaš?!... Poludila si!...

MAJA (*i ne slušajući nastavlja*): Vrati mu se!... Ulij mir u njegovu ojadjenu dušu i svrati sreću u njegov unesrećeni život!... Ublaži boli srca njegova, koje toliko pati!... Olakšaj mu trpnje i nedaj, da ga satre jad!... Vrati mu se!...

JEKICA (*držeći se nje*): Pridignite se Majo!...

ILIJA (*silno, nervozno*): Uh!...

MAJA (*još uvijek sagnuta*).

VASILJ: Pridigni se Majo — i ja velim!...

MAJA (*sklonula glavu i kao da čeka odgovor*).

RADA (*stoji još uvijek nepomična, a onda, poslije pauze udari u ružan, sulud smijeh — što vrijedja i boli*).

MAJA (*ispravi se kao munjom opaljena, začudjena i očajna, kao da ne zna šta bi, silno i povrijedjeno skoro krikom*): Ne smij se!...

RADA (*prkosno, razdražljivo i rugajući se*): Plakaću, valjda!... Ne znam za čim!...

VASILJ (*predbacujući gorko*): Rado!...

JEKICA (*cikom*): Sram te bilo!...

RADA (*nanovo se razsmije, kao da je nije čula*).

MAJA (*povrijedjeno i snažno*): Bezsramnice!...

RADA (*pakosno*): Ne znam, tko od nas dvije ima manje stida u ovom času!...

VASILJ (*silno*): Ne vrijedjaj mi majku!...

RADA (*rugajući se, ružno*): Oh!...

VASILJ (*k. g.*): Sva cijela kolika si, visoka i teška ne vrijediš njezine jedne i najtanje misli!... Njezinog jednog daha!...

RADA (*k. g.*): Pa eto ti je!...

VASILJ (*k. g.*): Bulazniš!...

RADA (*k. g.*): Nek ti bude!...

VASILJ (*silno*): Pjana si!...

RADA (*kao i on jako*): Bezobrazan si!...

VASILJ (*kao s gromom*): Pjana si, velim ja!...

RADA (*s vikom i silno*): Bezobrazan si, velim ja!... *(još silnije):* Šta je!... Po to si došao?!... To hoćeš?! *(gleda po svima):* To hoćete!... To li je mamak, — da se vratim?... Da se vratim natrag na muke?... Da me nanovo razapinjete na krst?... Dosta je bilo povreda i zapinjanja u vigove!... Više nećete!... Dosta ste mi u teško konope vezali slobodu moju!... I život moj!... Život, koji je u svakom času uza vas značio muku i očaj!... *(još silnije):* Nećete više!... Namučili ste me!... Napatili!... Dokrajčili ste!... Otvorili ste vrata preda-mnom, i dali buri da me nosi!... Ni pitali nijeste, kuda ću i šta ću!... Tko se brinuo za to!... Je li to bila naplata za sve, — naplatili ste se!... Otišla sam!... Ostavila vas!... I zaboravila!... Moji grijesi leže na mojoj duši i moji su!... Zašto su navrli i zašto su se izkukuljili ne znam ni sama!... I ne pitam!... Došli su!... Kao sni!... I ne odgovaram za njih!... Nikome!... Ni sama sebi!... Ovdje sam!... Tu!... U tudjoj kući!... Stanila sam se!... Sama i bez vas!... Za me se ne brinite, — kao što se ni ja ne brinem za vas!... *(i kao da je rekla, što je imala reći izvadi duvan i pravi cigaretu).*

VASILJ (*bespomoćno i trpeći šuti*).

MAJA *(poslije male pauze Vasilju iznemoglim, slabim i beznadnim glasom):* Sve!... Sve što sam mogla učinila sam za te i zbog tebe!... Više ne mogu!... U meni je postalo snage za sve!... I živjeti kao da mi je omrzlo!... Dugo čuvani i posljednji komadić svoga ponosa zapretala sam evo pod ovim, tudjim krovom za uvijek!... Sve se drugo raspršlalo već poodavno!... Mir, miljak — i zdravlje!... Sve!... (*mučno i teško*): Ja ću poći!... Hoćeš li sa mnom?...

JEKICA (*sažalno*): Nemojte, Majo!... Svi ćemo!...

VASILJ (*bolno*): Još čas, Majo!... Možda još nije u njoj sve sagorilo!... Možda se sabere!... Osvijesti!... Ima čudesa!... Pa velim!... Rado!...

RADA *(pušeći):* Mm?...

VASILJ (*odlučno, mirno*): Velim, — možda!... Vidiš li, — osjećaš li da bi mogla na pravi put, — dodji!... Podji!...

RADA (*k. g. i kao u kratkoj al' ugodnoj borbi*): Hm!...

ILIJA (*naglo, zagrižljivo*): Da te opet vara i sramoti!...

VASILJ *(predbacujući):* Ilija Vujine!...

MAJA: Hajdmo sine!...

RADA *(prkosno, pušeći s visoka):* S tobom, sigurno, ne!...

ILIJA (*sve naglije*): S drugima!...

RADA (*visoko, prkoseći*): Boli te, znam!...

ILIJA (*k. n.*): Opet po birtijama!...

RADA (*k. g.*): Tebi u prkos!...

ILIJA (*k. g.*): Opet noći!... Skitnja i blud!...

RADA (*sve jače prkoseći*): Sve tebi u prkos!... Jest!...

ILIJA (*s krikom*): Droljo!...

VASILJ (*silno*): Vujine!...

MAJA (*moleći*): Sine!...

JEKICA (*cikom*): Majo!...

RADA (*visoko s vikom i prijetnjom, povredjena i pogodjena nasrne k njemu*): Ilija Vujine!... Još jednom to reci!... Reci!... I grom te božji neće tako šinuti... (*kao da nezna šta bi bijesno*): Skote!... Gnjusu!... (*silno, užasno*): Van!... Van!!... Svi van!... Svi!...

VASILJ (*naglo*): Rado!...

MAJA (*iznemogla i kao uvredama pretučena*): Sine!... (*skoro vikom*): Ja više ne!... Umri!... Ja odoh!... (*odtetura van*).

JEKICA (*s cikom za njom*): Majo!... Ne ostavljajte!... Braca!...

RADA (*odahnula i kao da joj je još jedna riječ ostala, visoko i prezirno*): Otrove!...

ILIJA (*silno, razdražljivo*): Ti si otrov!... Zrak si oko nas okužila na daleko i široko i rastrovala ga svojim udesnim životom!...

VASILJ (*naglo*): I dokle to i tako?...

RADA (*silno i prkoseći*): Ih, kako bi se rado uvukao u nj!... Al' nećeš!...

ILIJA (*k. g.*): I ova jugovina, ovaj vjetar jauče i odjekuje hukom tvoga odvratnog i blatnog živovanja!...

VASILJ (*k. g.*): Ne grakći!...

RADA (*sve silnije i sve više prkoseći*): Nećeš!... Utaman zijaš i laješ kao razdražena psina!... Nećeš!... (*s vikom prkoseći silno, — razjarena, krvavo maljava po obrazima potrči, — otvara naglo sobna vrata i kao grijeh raskriljena pred njima i pokazujući na sobu*): Jest!... Evo ovdje!... Tu!... U ovoj sobi!... Tu se do pomame i bezsvijesti podajem drugima!...

ILIJA (*uzrujava se i krvavo je gleda*).

VASILJ (*užasnuto*): Rado!...

RADA (*jednakom vikom i prkosom*): Al' tebi ne!... Tebi ne!...

ILIJA (*groznim glasom u kojim jeći prijetnja na smrt*): Vrištiš!...

RADA (*sve silnije*): I dok po meni padaju tudji poljupci kao pljusak u dugim noćima dajem samu sebi drugima — — —

JLIJA (*sve groznije*): Prestani!...

VASILI (*k. g.*): Užasi su ovo!...

JEKICA (*prestrašeno i cikom*): Braca, idemo!...

RADA (*k. g.*): Dotle se ti povlačiš i šunjaš kao ozeblo pseto oko ove kuće!...

ILIJA (*k. g.*): Prestani, velim ti!...

RADA (*k. g.*): I čekaš jutra jadno i sramno!...

ILIJA (*groznije*): Ne razžaruj me!... Raščupaću te!... Raznijeti!...

VASILJ (*vikom*): Dosta je zla!... Nedajte više!...

JEKICA (*sve uplašenije cikom*): Gospode!... Braca!...

RADA (*sve prkošljivije, silnije*): Je li, hoće ti se mladosti i milovanja!... Ašika!... Ne bi li!... Htio bi, al' nećeš!... Nećeš Ilija Vujine!...

ILIJA (*k. g.*): Krvava si mi!... I ja te krvavu vidim!... I sama sebe!...

VASILJ (*k. g.*): Ne dajte, da ugasne i ova slaba nada na boljitak!...

JEKICA (*sve jačim prestravljenijim cikom*): Hajdmo, braca!... Zlo je to!... Ja slutim!...

RADA (*sve silnije*): Tapaj i dalje!... I tapa ćeš!... Al' utaman!... Utaman!... Ovdje nema milovanja za te!... Za druge me je maja radjala!... Ne za take!...

ILIJA (*sve više izvan sebe*): Čuvaj se!...

VASILJ (*k. n.*): Smir'te se!...

JEKICA (*k. g.*): Braca!...

RADA (*k. g.*): Drhći i cepti, svejedno ti je!... Ne za take!...

ILIJA (*k. g.*): Mrači mi se!...

VASILJ (*očajno silno*): Oh, oči!...

RADA (*sve žešće*): Ubij se, utaman ti je!...

ILIJA (*k. g.*): U milijun smrti gledam!...

VASILJ (*Jekici silno*): K njemu me vodi!...

JEKICA (*vriskom*): Ne braca!...

RADA (*s krikom*): Umri!...

ILIJA (*kao lud, strašnim promuklim krikom zaskoči k njoj i zgrabi je za vrat*): À!...

RADA (*s krikom*): À!...

VASILJ (*promuklo, silno*): Ne!!... (*zatetura*).

JEKICA (*s vriskom*): Ne!!... Braca!... (*i kao da ne zna od užasa šta bi, — odtrči van*).

VASILJ (*očajno promuklim krikom tapa po sobi u širokim kretnjama posrćući i zapinjući*): Oči!... Oči mi dajte!... Vid!... Užas!... Užasi su ovo!... Vujine!...

RADA (*promuklo očajno i silno krikne, — kratko al' strašno i jezivo. I to joj je posljednji krik*).

VASILJ (*na taj krik zastane, kao ukopan, ohladjen i blijed kao stijena. Strašna slutnja razlila se po njem. Na jednom mjestu stoji i pnaeto sluša. Pauza.*

ILIJA (*nakon pauze istrči van sav razbarušen, strašan, viroko razapetom košuljom, ovdje ondje poprskanom krvlju, — gologlav, ludjačkim izgledom i krvavim masnicama i ogrebotinama na obrazu. Kao u nedvoumnici šta bi, — kad Vasilja vidi, — zastane nasred kuće*).

JEKICA (*koja je u strahu otišla, — u strahu se i vratila, — doleti kao poluluda unutra, i kad vidi*

Iliju postane joj sve jasno s krikom): Braca!!... (*i kao luda nanovo odtrči*).

VASILJ (*kao grmljavina*): Jekice!...

ILIJA (*visoko, silno*): Vasilju!... Sad smo bez nje!... Obadva!... (*odleti*).

VASILJ (*kao ranjena zvijer silno*): Vujine!... Mrtva?... (*kao da je sad istom shvatio pravu istinu, — tapajući po kući — razjareno i s krikom u kom je prijetnja golema i strašna, — i da ga sad ulovi — nitko mu više pomogao ne bi*): Gdje si?... (*u širokim, brzim kretnjama krili ruke, kao da traži*): Gdje si?... (*natapa na dovratnik vanjskih vrata, u jakom snažnom srazu, — a onda klone, — kao da su ga sapeli*).

Z a s t o r.

III. ČIN.

Poslije 2 godine

Mala visoravan... I s nje je pukao pogled širok i dalek na prostrani bezmjerno lijepi pejsaš naše lijepe zemlje... Svježe i mlado jutro, obasjano prvim suncem kupa se i treperi i mirišljivom zraku... Njive i polja, — načete i već naorane oranice, živice, ograde, mali potok, putevi i putići, po koji mostić, voćari i daleka tamna brda u sunčanoj sjeni, — što se jedva naziri, — sve to kao da kipti, diže se, rskršava u prvom uzdahu mladoga proljeća... Svi mirisi zemlje, bilja, drvlja, — kao da plaze po zemlji, dižu se i lagano se talasaju, — i napunjuju, zadahnjivaju sve nekim velikim, silnim, al — bolno-slatkim zanosom od koga se zamire... Kasnije svi tonovi sela, što opijaju, javljaju se na prekid i rastu skupa s predivnim sunčanim danom... Klepke s blaga, bolećive nujne dvojnice, — pjesma — a onda zvona, dugo neslušana zvona...

Kroz čitav čin se čuju dvojnice i klepke na kratke prekide bez obzira na govor.

PRIZOR.

Vasilj i Jekica.

VASILJ (*ispijen, slab, blijed, poraslom gustom i dosta neurednom kosom, što mu skoro na ramena pada, prosijed — od muka i patnja prosijed, no ne jako, jedva primjetljivo u prosjačkim haljinama, otrcan i jadan, zapušten sa dugim štapom u ruci. Sa prsiju mu odsijeva i sjaji kao malo sunce svjetla i sjajna medalja i to napadno, — oštro napadno. Kao ratnik ju je dobio. Bolan, mučenički izraz lica kao da mu prosijeva toplom, milom lagodom toga proljetnoga dana... U beskrajno bolnom zanosu kao da upija u se sve mirise i sve skoro nečujne glasove što ih priroda sa sobom donosi. Uzdignute glave stoji kao kip*).

JEKICA *(ispaćena, blijeda i kao još slabija, no još uvijek ljepušna i dopadna, puna neke bolne sreće, — stoji uza nj, — no više nego on. I ona je u prosjačkim haljinama).*

VASILIJ *(pokazujući rukom i kao da nastavlja)*: A tamo je, veliš, Pejićev gaj?...

JEKICA: Da, tamo, braca!... Jest!...

VASILJ: A uza nj je ledina?...

JEKICA: Da, ledina!...

VASILJ: I na njoj stara vrba?...

JELICA: Da!...

VASILJ: Raspukla, trula, nàgorena!...

JELICA: Da! Šuplja!...

VASILJ: Još je uvijek tamo?...

JEKICA: Još uvijek!...

VASILIJ *(kao jeka)*: Još uvijek!... *(bolno)*: Kao da se vidim!... Nejačak, neizrastao!... Uz blago, tako!... Ložimo vatru pod njom!... Plamen je liže, savija!... Ona se odrvava!... Bori!... I eto još je tu!... Kad li će proći?!... Otići!... Stara vrba!... *(opet pokazuje)*: A tamo, onda, mora biti i vrbik?... Tamo s one strane?...

JEKICA: Da, tamo!... Tamo gdje potok zavija!... Ispod Milićeve potkućnice!... Više desno!...

VASILIJ *(bolno, zanosno, sjećajući se)*: Jest i potok!. Je li još uvijek onako bistar?...

JEKICA: Uvijek, braca!...

VASILIJ *(k. g.)*: I teče tako lagano, mirno, Je li?...

JEKICA: Uvijek, onako!... Jednako!...

VASILIJ *(silno uzdahnuv)*: O draga sjećanja!... *(čuju se [klepke] kao da se trgao)*: I klepke!... Čuj!...

JEKICA: To dolje, tamo!...

VASILIJ *(pokazuje)*: S ove strane!... Kako brenca!

JEKICA: To je Rogićevo blago!...

VASILIJ: Tako je i naša brencala nekad!... Isto!.. Kao i ova!... Iz daleka su još znali!... I izlazili su preda nas!... Do ograde skoro!... Sretali nas!... Ćako, maja!... Sad bi se i dvojnice morale javiti!... *(kao da ih je u jakom zanosu dočarao)*: Eno ih! Čuješ li?...

JEKICA *(slušajući)*: Ne!...

VASILJ: Ne?...

JEKICA: Ne, braca!...

VAŠILJ *(napeto slušajući)*: Nijesu, ne!... A tako mi se činilo, kao da ih čujem!... Iz daljine tako!...

JEKICA: Skoro će se one javiti! Nikola je to!... Ovaj Rogićev!... Tako on to lijepo zna!... Prebire na njima!... Samo jecaju!... Kao tičad u suton!... Onako iz breza!...

VASILJ *(bolno, zanosno, kao da ag je nešto trglo)*: Breze!... Gdje su one?...

JEKICA *(pokazuje)*: Tamo!...

VASILJ *(kao da hoće sam pokazati, pogoditi gdje su)*: Čekaj... Gdje... *(bori se kuda bi pokazao)*: Tamo!... *(pokaže)*.

JEKICA: Ne, tamo braca!... *(hvata mu ruku i upravlja je u pravac)*: Tamo!...

VASILJ *(k. g.)*: Tamo, dakle?... Tamo su one?... Breze!... Bijele, srebrene!... I putić je tamo?...

JEKICA: Da!... I putić!...

VASILJ: Preko Jelićevog pašnjaka?... Vijuga se!... Taman ispod kukuruza?...

JEKICA: Biće!...

VASILJ *(u bolnom, gorkom sjećanju)*: Breze!... Ah, nekad!... One, — prvi komad noći i rana

mjesečina!... A u njoj mi!... Nas dvoje!... Ja i ona!... Rada!... Nesretna Rada!...

JEKICA (*kao da joj je teško njegovo sjećanje, tužno sklanja glavu*).

VASILJ (*k. g.*): U duši mi je sve to ostalo zakopano!... I danas!... I jutros evo!... Uspomene, što guše!... Kao da gledam!... Sunce na ugasu, a u meni treperi i drhće pust zanoi i šireka čežnjâ, da je vidim!... Znam!... Prvs mrak dovešće me opet k njoj na staro drago mjesto naših sastanaka, — pod breze!... Tu me je dočekivala, tu sam i ja čekao na nju!... I što bliže noć, što bliže tama, sve se jače razlijevalo po meni svijetlo!... Vedrina!... Trepereći sav hvatao sam se posla, trepereći sam ga ostavljao i čekao prvu sjenu prvoga mraka i onda prvu zvijezdu!... S premrlim srcem od želje, što guši, krao sam joj se ispod potkućnice, niz stare znane staze i hvatao se putića što vodi pod breze, — k njoj!... (*u tom času [zapiu dvojnice], — no on ih neopaža, kao da je ova uspomena jača od svega*): A mjesec bi se tamo iza naših brdâ razgarao rano i krvavo!... I nju mi doveo!... Drhtavu i toplu!... I on i noć i mjesečina, sve je to upijalo i umatalo u se svu nju, njezin gugut, prigušeno grcanje u mom zagrljaju i — moju sreću!... (*Kao da je pao u zanos, — a onda poslije male pauze*): Dvojnice!...

JEKICA (*kao da ga želi svrnuti od misli*): I sunce!...

VASILJ (*zanosnije, vedrije*): I jutro!... Dan!... A u me i se eto na čas razgrijala mjesečina i polila me!... Čudno ti je?... Je li?...

JEKICA (*bolno*): Ne, braca! Ja poznam jade tvoje!...

VASILJ (*gorko, dokazujući*): Za vječni mrak i to je mnogo svjetla!... (*nakon kratke pauze*): Tu je trešnja blizu!...

JEKICA: Ne, braca!... Tu nema trešnje!...

VASILJ: Taj miris!... Čudno!... Kao trešnjev cvijet!...

JEKICA: To râni cvijet miriši!...

VASILJ: Kakav li to cvijet može biti?...

JEKICA: Drugi jedan!... Kako se zove! Eto!... A znala sam! Onaj plavkasti, znaš braca!... I na našoj ga je potkućnici bilo!...

VASILJ: Na našoj potkućnici!... (*kao da se sabire, a onda nakon male pauze pokazujući*): Ovako je!... Na ovoj strani!... Tamo!...

JEKICA: Tamo su Nikićeve kuće, braca!...

VASILJ (*nagadjajući*): Čekaj, — čekaj!... Nikićeve kuće!... Da!... To onda mora biti ovako!... (*pokazuje*): Tamo!...

JEKICA: Malo lijevo!... (*ravna mu ruku*) Tako!...

VASILJ (*zanosno i bolno*): Potkućnica!... Koliko li se moje mladosti po njoj razasulo!... Koliko snage i znoja prosulo!... Moja potkućnica!... Po prvi put sam u nju zario crtalom!... Na njoj me je po prvi put prošiknuo teški znoj, — po prvi put su mi zaigrali mišići trudno i teško režući je u masne, crne brazde!... (*klepke i dvojnice na prekid se daleko*): I putić što s nje ovamo vodi!... Vidiš li ga?...

JEKICA: Da!... Zavija u voćar!...

VASILJ: Onda na gumno!... Vidiš li!...

JEKICA: A preko gumna u avliju, a onda ukuću!...

VASILJ: U kuću!... Na ognjište!... A na njem vatra!... Rasplamsala!... Velika!... A davno!... Nekad!.,. Oko nje mi!... Skupili se!... A vani vjetar! Još malo pa i prvi snijeg!... (*teško*): Ona, maja, hvata se posla!... Pomiče se!... Sva nekako mirišljiva topla i naša!... Čako udario u pričanje!... A vani jiu vjetar i trese rožnićima!... Drma kućom!...

(*iz daljine se čuje otegnuti zov*): Tko li to bože zove!...

JEKICA: Biće, dozivaju se!... To je dolje iz Vujića sela!...

VASILJ: Sve nekako kipti!... Raste! Kao da će sve odjednom propjevati!... Zakliktati!...

JEKICA: To sunce!...

VASILJ: I diše se lako!

JEKICA: Prostrano je sve!... I zrak!...

VASILJ: Ti mirisi!...

JEKICA: To voćke!... Cvijet!... To zemlja miriši!...

VASILJ: Naora zemlja!... Biće orali su negdje!...

JEKICA: Tu dolje kraj crkvenog puta!...

VASILJ: Gdje li je opet on?...

JEKICA (*ravna mu ruku*): Ovako, braca!...

VASILJ: Tako, da!... Crkveni put!... Gdje li je to, kad sam ja po njem koracao zdrav, snažan i sretan u sretanje bruju crkvenih zvona!... Pa svjetal, ponosan!... A tamo sa dovratka stražnjih kućnih vrata prate me četiri draga oka, kao četiri zvijezde!... Majine oči i njezine!... Radine!... Gdje li je to!... I kud ode to!... I tako brzo!... (*rastane s bolom*).

JEKICA (*tješeći ga*): Nemoj to braca!...

VASILJ (*sklonuo glavu i šuti*).

(*Odjednom se uz klepke i dvojnice razlije iz daljine pjesma u jednom visokom muškom glasu, otegnuta i natužna*).

JEKICA (*zanosno tiho*): Pjesma!...

VASILJ (*podigao glavu i sluša bez riječi*):

JEKICA (*k. g.*): Kako se prelijeva!...

VASILJ: I kako sa sobom donaša draga sjećanja! .. Spomene!... I odkud li dolazi!... S ove je strane!... (*pokazuje*).

JEKICA: S livada ozdol!... Biće od bunara!...

VASILJ: Od bunara, veliš?... Vidi li se?...

JEKICA: Malo tako!... Nazire se!... Djéram!...

VASILJ: I stari jasen više njega?...

JEKICA: I on!...

VASILJ: I onda je žvicia?... Od bunara desno?...

JEKICA: Nema živice!...

VASILJ: Kako?... A dva jablana?...

JEKICA: Ti jesu!... Vidi se!... U suncu su!...

VASILJ: Njih dva, — kao nas dvoje!... Stoje tako!... Osamljeni i sami!... Obasjani suncem!... I tuguju!... (*opet daleka pjesma*).

JEKICA: Uvijek oni tako!...

VASILJ: Sunce je iza nas?...

JEKICA: Da!...

VASILJ: Sjene im onda padaju po Jevričevoj sjenokoši!...

JEKICA: Ne vidi se!...

VASILJ: Ni ograda oko nje?...

JEKICA: Ograda, da!... Ograda se vidi!...

VASILJ: A put kraj ograde?...

JEKICA: I on se vidi!... Gubi se u daljini!...

VASILJ: I krošnjata lipa na njem?...

JEKICA: I ona!...

VASILJ (*zanosno*): Do nje me je dopratila!... Ona, — Maja!... Onoga dana, kad sam pošao da gubim život!... Na vojnu!... Blijeda kao stijena, — trpeći silno — koračala je uza me!... Bez riječi!... Jadna maja!... Pod lipom smo stali, — zagrlili se i proplakali!... A s uzvisine gore, — s puta okrenuo sam se još jed-

nom na nju, na kuću, — pogledao sve, — i vidiš sve posljednji put i — nikad više!... *(daleka pjesma sa klepkom i dvojnicama opet se javlja)*: Kuća moja!... Moja mala kuća!... Koliko li se lijepih dana i života spretalo u nju!... Koliko li je patnja i jada udarilo o njezina natrula brvna!... Bože moj!... I šta li je sve ono slabo, trulo zdanje izdržalo!... I doklen!...

JEKICA: Dok nije ostalo pusto!...

VASILJ: Sami ja i ti na njem!... Zapuštenom i trulom!...

JEKICA: Još malo i ono će se srušiti!... Rasuti!...

VASILJ *(gorko)*: Kao i zemlja moja, što se rasula!... Otišla je i raskomadala se na dugove!... Zaloge!... Nikoga na njoj, koji bi je obradio!... Maja sama!... Otac ti se podao zlu!... Trošio, rasipao!... Ja daleko!... Udarila i nerodica!.... Trebalo se izraniti!.... Kako!... Posudjivalo se i posudjivalo!... I eto otišlo!... Otišlo sve u nepovrat!...

JEKICA: Kao i on, što je otišao!...

VASILJ: Otac ti?... Ilija Vujin?...

JEKICA: Da!... Velim, kao i on što je otišao!... Bez povratka!...

VASILJ: I ne skratiše mu ništa!...

JEKICA: Ne!... Presuda je ostala!...

VASILJ: Da!... Doživotna robija!...

JEKICA: Jest!... Doživotna robija!... Da je bar umro!...

VASILJ *(gorko)*: Dosta ih je poumiralo!... Legoše i pomriješe i sve svoje boli ostaviše nama!... *(pokazuje)*: Ovako su negdje!...

JEKICA *(ravna mu ruku)*: Ovako!...

VASILJ: Tako?...

JEKICA: Da!... Tamo je groblje!...

VASILJ: Mirno?...

JEKICA: Mirno!...

VASILJ: Krstovi se vide?...

JEKICA: Po koji!... Sunce smeta!...

VASILJ: Šta će sunce tamo!...

JEKICA: Baš je vrbe obasjalo!... Kraj one druge, manje, — je majin grob!... Tamo!... *(ravna mu ruku)*.

VASILJ: Tamo je dakle zapretano jedno drago i dobro srce?!...

JEKICA: A tamo uz ogradu groblja malo više!... Tamo!... *(ravna mu ruku)* Ne!... Ovako!... Tamo!... Tu je njezin grob!... Radin!...

VASILJ *(gorko i bolno)*: Rada!... Pretrgnuta snaga i život!... Ugušena ljepota!... Pogašena mladost — i moj gorki jad!... To li je moje nadanje?... To li je moje pusto čekanje!... *(uzdignutom glavom kao da mu suze naviru. Pjesma daleka, klepke i dvojnice takodjer daleko)*.

JEKICA: I cvijeće na njezinom grobu raste!... Vele, samo odsebe!... Nitko ga, vele, ne sadi!...

VASILJ *(malo začudjeno)*: Gle!...

JEKICA: I vele, tičica jedna na njezinom grobu pjeva!... Svake večeri!... Vele, tako tužno!...

VASILJ: Tako tužno?!...

JEKICA: I Jevrićevi kažu!... I slušati je idu!...

VASILJ: I veliš, svake večeri?...

JEKICA: Svake večeri!...

VASILJ *(mutno)*: Hm!...

Pauza u kojoj se odjednom razlije daleka pjesma momaka i djevojaka složna i otegnuta, — kao nastavak na onu iz jednog glasa. Klepke i dvojnice, mutni uzvici, — sunce i mirisi...

VASILJ (*slušajući pjesmu — zanosno*): Eto i zapjevaše!...

JEKICA: To k crkvi idu!...

VASILJ (*k. g.*): Da!... Nedjelja je!... Slušaj!...

Oboje zanosno slušaju jedan čas, — a onda odjednom grunu zvona dole, ko al' toplo i bolno — do suza.

VASILJ (*dirnut*): Jekica!... Zvona!...

JEKICA (*zanosno*): Zvona, braca!...

VASILJ: O sveta zvona!...

JEKICA: Kako bruje!...

VASILJ: I dižu!... Uskršavaju!...

JEKICA: Kako ih dugo nijesmo čuli!...

VASILJ: Slušaj ih sad! (*velikim glasom*): Bruje ona i bruja će još dugo!... Još dugo će odjekivati njihov bruj!... I daleko!... Još dugo će se talasati njihov zvon preko naših domova i preko naše zemlje!... Talasa će se, — kao gromki, božiji glas!... Hoće!... Hoće!...

JEKICA (*zanosno do suza*): Braca, moj!...

VASILJ: I daj!... Povedi me tome glasu!...

JEKICA: Ruku mi daj!... Hajd'mo!...

VASILJ: Hajdmo!... Mi i naša stara pjesma!...

JEKICA: Da!...

VASILJ: Kako ono?...

JEKICA (*vodeći ga, monotonim jednim glasom*): Udijelite božji ljudi...

VASILJ (*kao i ona*): Udijelite! Udijelite!

JEKICA (*vodeći ga za ruku*): Udijelite božji ljudi!...

VASILJ (*idući za njom*): Udijelite slijepcu siromaku, koji ne vidi sunca ni mjeseca — — (*odu*).

Pauza. Pjesma, dvojnice i klepke još uvijek traju.

K O N A C.

Tiskom
Hrvatskog štamparskog zavoda d. d.
u Zagrebu.